

УДК [378.016:338.48](470+571)

РОЗВИТОК НАПРЯМУ ПІДГОТОВКИ “ТУРИЗМ”: ДОСВІД РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Щука Г.П.

У статті досліджується розвиток вищої ланки професійної освіти в туризмі на прикладі підготовки бакалаврів напряму підготовки “Туризм”. На основі аналізу освітніх стандартів розглядається процес її становлення та розвитку, характеризуються зміни, які відбулися в організації процесу підготовки фахівців сфери туризму в зв’язку з введенням стандартів третього покоління: визначення професійних задач та компетенцій випускника, формування обов’язкового змісту основної освітньої програми, проведення практик, можливості студентів формувати свою програму навчання та ін.

Ключові слова: туризм, професійна туристська освіта, підготовка кадрів, Російська Федерація.

В статье исследуется развитие высшего профессионального образования в туризме на примере подготовки бакалавров по направлению подготовки “Туризм”. На основе анализа образовательных стандартов рассматривается процесс его становления и развития, характеризуются изменения, которые произошли в организации процесса подготовки специалистов сферы туризма в связи с введением стандартов третьего поколения: определение профессиональных задач и компетенций выпускников, формирование обязательного содержания основной образовательной программы, проведение практик, возможность студентов формировать свою программу обучения и т.д.

Ключевые слова: туризм, профессиональное туристское образование, подготовка кадров, Российская Федерация.

The article examines the development of higher professional education in the area of tourism exemplified by the Bachelor’s degree program in “Tourism”. On the basis of analysis of educational standards the process of its formation and development is examined. The author describes the changes that took place in the organization of tourism specialist training in connection with the introduction of the third generation standards: definition of a graduate’s professional objectives and competences, formation of the mandatory core education program, practical training, opportunities for students to shape their own educational program, etc.

Key words: tourism, professional education in tourism, personnel training, the Russian Federation.

Процеси сучасної глобалізації, стрімкі темпи розвитку світового туризму, необхідність вирішення кадрової проблеми вітчизняного ринку туристських послуг викликають усе більший інтерес до вивчення досвіду підготовки фахівців сфери туризму за кордоном. Вивчення історії становлення і розвитку національних систем професійної освіти в туризмі має не лише теоретичний інтерес. Аналіз зарубіжного досвіду в співвідношенні з вітчизняними проблемами робить значний внесок у пошуки оптимальних практичних шляхів їх вирішення. Характеристика загальних тенденцій, виявлення й

аналіз особливостей, специфіки розвитку систем професійної туристської освіти різних країн складають першочергову актуальність та важливість.

На даний час досвід підготовки фахівців для туристської індустрії у провідних туристських країнах світу представлений працями таких вітчизняних науковців як Л.Кнодель, Л.Польова, Т.Сокол, В.Федорченко, Л.Чорна та ін. Проте поза увагою вчених усе ще залишається російська система професійної туристської освіти.

Враховуючи той факт, що професійна освіта в туризмі – це змінна система, а провідною формою

змін у ній виступають реформи. Ми зупинимося на процесі реформування, які відбулися в системі професійної туристської освіти Росії. Це дасть можливість осмислено підійти до реформування власної системи підготовки фахівців сфери туризму та певною мірою не наступити на реформаційні "граблі".

Отже, метою цієї статті є характеристика розвитку напряму підготовки "Туризм" на основі аналізу реформування Державних освітніх стандартів вищої професійної освіти (ДОС ВПО). Оскільки обсяги статті обмежені, ми зупинимося лише на підготовці бакалаврів туризму.

Напрямом підготовки "Туризм" був затверджений у 2005 р. [2], це був перший в історії Російської Федерації напрямок підготовки, орієнтований виключно на туристську освіту, до цього часу підготовка фахівців для сфери туризму в державі велась за спеціальністю 230500 "Соціально-культурний сервіс та туризм" (1994–2011 рр.) та в межах інших спеціальностей. У 2006 р. було введено ДОС ВПО напряму підготовки 100200 "Туризм" [1], який у 2009 р. було замінено на Федеральний державний освітній стандарт вищої професійної освіти (ФДОС ВПО) за напрямом підготовки 100400 "Туризм" [3]. Це були, відповідно, стандарти другого та третього покоління.

Стандарти третього покоління покликані були узгодити результати навчання із загальноєвропейськими підходами, розробленими в ході реалізації проекту "TUNING", спрямованого на взаємну "настройку" Європейських систем вищої освіти, тому їх принципова особливість полягала в підході до проектування змісту освіти. Якщо раніше орієнтувалися на інформаційно-знаннєву модель вищої професійної освіти, в якій акцент робився на формуванні переліку дисциплін, їх об'ємів та змісту, то тепер – на компетентнісну, яка базувалася на вимогах до рівня засвоєння навчального матеріалу. Крім того, в межах цієї програми проводився розрахунок навчального навантаження в залікових одиницях за типом ECTS.

Ми не будемо детально зупинятися на різниці стандартів другого та третього покоління, зосередимо увагу на тих змінах, які стосувалися сутності самого напряму підготовки.

Насамперед, інакше визначали область професійної діяльності бакалавра: якщо раніше це було задоволення потреб клієнтів у послугах туристської індустрії, то тепер – розробка та реалізація туристського продукту, організація комплексного туристського обслуговування в основних секторах туристської індустрії. Визначення об'єктів професійної діяльності у нових стандартах теж було допрацьовано. Тепер вони включали, крім названих раніше, також споживачів послуг туристської індустрії (індивідуальні чи корпоративні клієнти) та їхні потреби.

Крім того, нові стандарти передбачали збільшення видів діяльності майбутнього бакалавра. Якщо за першими стандартами це були лише сервісний, виробничо-технологічний та організаційний види діяльності, то зараз вони були доповнені проектною, науково-дослідною та організаційно-управлінською діяльністю. У відповідності до вказаних видів діяльності чітко визначалися професійні задачі:

проектна діяльність:

- постановка завдань проектування туристського продукту при заданих критеріях та нормативних вимогах;

- використання інноваційних та інформаційних технологій для створення туристського продукту;

- проектування програм турів, тур пакетів, екскурсійних програм та інших продуктів туристської діяльності;

- розробка туристського продукту з урахуванням технологічних, соціально-економічних та інших вимог;

- виробничо-технологічна діяльність:

- використання сучасних технологій у реалізації туристського продукту;

- використання інформаційних та комунікативних технологій у процесі розробки та реалізації туристського продукту;

- організаційно-управлінська діяльність:

- розподіл функцій та організація роботи виконавців в організаціях та підприємствах туристської індустрії;

- прийняття оперативних управлінських рішень в області туристської діяльності;

- розрахунок та оцінка затрат по організації туристської діяльності підприємства з метою раціоналізації затрат;

- сервісна діяльність:

- забезпечення стандартів якості та норм безпеки комплексного туристського обслуговування;

- організація процесу обслуговування споживачів і (чи) туристів;

- уміння самостійно розробляти внутрішні нормативні документи із забезпечення якості та стандартизації послуг туристської індустрії;

- науково-дослідницька:

- дослідження та моніторинг ринку туристських послуг;

- використання прикладних методів дослідницької діяльності в професійній сфері;

- адаптація інноваційних технологій до діяльності підприємств туристської індустрії.

В наступному розділі стандарту визначалися 14 загальнокультурних (ЗК) та 12 професійних (ПК) компетенцій випускника. Професійні компетенції розподілялися між видами діяльності: проектна – 4, виробничо-технологічна – 2, інші – по 3, і відповідали визначеним раніше професійним завданням. Тобто, ніякого протиріччя не існувало.

Цілком очевидно, що, аналізуючи визначені професійні задачі та компетенції, можна відшукати певні невідповідності. Так, на наш погляд, уміння самостійно розробляти внутрішні нормативні документи із забезпечення якості та стандартизації послуг туристської індустрії скоріше відноситься до організаційно-управлінської діяльності, ніж сервісної; два професійних завдання виробничо-технологічної діяльності можна сформулювати як одне: використання сучасних технологій у процесі розробки та реалізації туристського продукту; ПК-16, готовність до використання інноваційних технологій у туристській діяльності, відноситься скоріше до виробничо-технологічної діяльності, ніж до науково-дослідницької.

цької тощо. Проте виділення професійних завдань та компетенцій було великим кроком уперед.

Вимоги до структури основної освітньої програми (ООП) бакалавріату не змінилися: як і раніше передбачалося вивчення наступних циклів:

- гуманітарного, соціального та економічного;
 - природничо-наукового;
 - професійного (який включив спеціальні дисципліни та дисципліни спеціалізації);
- та розділів:
- фізична культура;
 - навчальна та виробнича практики та/чи дослідницька робота;
 - підсумкова державна атестація.

Якщо раніше кожен цикл включав дисципліни федерального компонента, дисципліни регіонального (вишівського) компонента, дисципліни за вибором студента, крім того, вводилися ще факультативні дисципліни, то за новими стандартами кожен цикл мав базову (обов'язкову) частину та варіативну (профільну), яку визначав ВНЗ. Варіативна частина включала також дисципліни за вибором студентів, вони повинні були складати не менше третини варіативної частини кожного циклу. Тобто ці нововведення не були кардинальними.

Щоб забезпечити об'єктивність порівняння, звертаємо увагу, що в стандартах 2006 р. практика та атестація не враховується в загальне навантаження, натомість у стандартах 2009 р. вони включені в навчальний час (240 залікових одиниць). Тому ми від загального навчального часу віднімаємо тривалість практик та атестації, і визначаємо відсоткове співвідношення дисциплін різних блоків (див. табл. 1).

Отже, в нових стандартах відбулося зменшення об'єму дисциплін першого циклу, проте, якщо включити до цього циклу фізичне виховання, як це було в попередньому стандарті, можна отримати показники попереднього стандарту. Навчальні заклади отримали можливість збільшити практично вдвічі обсяг дисциплін другого циклу. Що стосується професійних дисциплін, то, за бажанням навчального закладу, їх обсяг можна було зберегти на попередньому рівні. Термін практик також було збільшено.

Підводячи підсумок, зазначимо, що співвідношення навчальних циклів значною мірою визначалося тепер рішеннями навчального закладу, оскільки їхня трудомісткість задавалася з інтервалом у 10 залікових одиниць. Співвідношення базової та варіативної частин змінилися на користь самостійності навчальних закладів: вони отримали можливість визначати більше половини необхідних для вивчення дисциплін.

Що стосується змістовного наповнення, звернемося до аналізу структури основних освітніх програм (табл. 2).

Таким чином, проведений розподіл нам показав, що перелік обов'язкових для вивчення дисциплін значно змінився: відмовилися від вивчення психології, економіки, замість всесвітньої історії рекомендували вивчати історію Росії, замість правознавства – основи соціальної держави. Дисципліну "Психологія спілкування та міжкультурні комунікації" було реорганізовано в "Психологію ділового спілкування" та введено до третього циклу. Математичний та природничо-науковий цикл не зазнав серйозних змін:

рекомендували до вивчення математику, інформатику та географію; відмовилися від вивчення дисципліни "Концепції сучасного природознавства", дисципліну "Інформаційні системи та технології" перетворили на "Інформаційні технології в туристській діяльності" та ввели до третього циклу.

Найбільше змін відзначається в "Професійному циклі". Серед тих дисциплін, які продовжували вивчати, залишилися лише "Людина та її потреби" та "Іноземна мова (друга)". Менеджмент і маркетинг туризму були розділені на дві самостійні дисципліни. В новому стандарті відмовилися від дисциплін, які забезпечували психологічну, комунікативну, правову, економічну та культурологічну підготовки студентів. Нововведені дисципліни їм теж не передбачали, отже, набуття цих компетенцій ставилося в залежність від варіативної частини, хоча ми розцінюємо їх як базові в професійній діяльності фахівця сфери туризму.

За рахунок варіативної частини професійного циклу планувалася реалізація одного з профілів підготовки:

- Технологія та організація туроператорських та турагентських послуг;
- Технологія та організація екскурсійних послуг;
- Технологія та організація транспортних послуг;
- Технологія та організація спортивно-оздоровчих послуг;
- Технологія та організація дозвілля.

Як ми зазначали, в стандартах третього покоління зміст навчання визначався загальнокультурними (ЗК) та професійними (ПК) компетенціями. Крім того, для кожного циклу визначалися вимоги до знань, умінь, навичок студентів, відповідно до яких навчальні заклади повинні були компанувати варіативні частини стандартів.

Відповідно до стандарту 2009 р., загальнокультурні компетенції формувалися під час вивчення дисциплін усіх трьох циклів, професійні – частково під час другого, в основному – під час третього циклу; проте розподілені вони, з арифметичної точки зору, були нерівномірно. Так, дисципліни першого циклу вивчалися для загального розвитку студента і відповідали за формування дев'яти ЗК, у вивченні дисциплін другого циклу формувалися теж 9 компетенцій, з яких п'ять були професійними; на третьому – 21 компетенція: 9 загальнокультурних та 12 професійних.

У розподілі компетенцій між циклами, розробники допустилися, на наш погляд, окремих неточностей. Так, одна з визначених стандартом компетенцій, ПК 16 – готовність до використання інноваційних технологій у туристській діяльності, не згадувалася в жодному з циклів. ЗК-14, володіння основами законодавства про фізичну культуру та спорт, методами та засобами фізичного виховання для оптимізації працездатності та здорового образу життя, чомусь було віднесено до професійного циклу. Натомість ПК-9, вміння розраховувати та оцінювати витрати в організації діяльності підприємства туристської індустрії, віднесено до другого циклу, де вивчаються математичні та природничі дисципліни, хоча це область економічних та професійних дисциплін. ЗК-8, прагнення до постійного саморозвитку, підвищення своєї кваліфікації та майстерності; критично оцінювати свої переваги та недоліки,

Розподіл навчального часу за циклами ООП

Цикли підготовки	Навчальний час (залік. одиниці, %)	
	ДОС ВПО, 2006 р. (академ. годин, %)	ФДОС ВПО, 2009 р. (залік. одиниці, %)
Загальні гуманітарні та соціально-економічні дисципліни В т.ч.: - федеральний компонент/базова частина; - національно-регіональний (вишівський) компонент/варіативна частина; - за вибором студента	1800 (27%) 1260 (70%) 270 (15%) 270 (15%)	50–55 (23–26%) 22–27 (40–54%) 23–33 (46–60%) –
Математичні та загальноприродничі дисципліни В т.ч.: - федеральний компонент/базова частина; - національно-регіональний (вишівський) компонент/варіативна частина; - за вибором студента	770 (11,4%) 650 (84,4%) 60 (7,8%) 60 (7,8%)	35–45 (16–21%) 17–22 (38–63%) 13–28 (37–62%) –
Загальнопрофесійні дисципліни В т.ч.: - федеральний компонент/базова частина; - національно-регіональний (вишівський) компонент/варіативна частина; - за вибором студента	1980 (29%) 1780 (90%) 100 (5%) 100 (5%)	110–120 (51–56%) 45–55 (37,5–50%) 55–75 (50–62,5%) –
Спеціальні дисципліни В т.ч.: - федеральний компонент; - за вибором студента	1750 (26%) 530 (30%) 1220 (70%)	Входять до циклу “Загальнопрофесійні дисципліни”
Факультативи* В т.ч. - <i>військова підготовка</i>	450 (6,7%) 450 (100%)	Не виділяються
Фізична культура	Входить до циклу “Загальні гуманітарні та соціально-економічні дисципліни”	2 (1%)
Разом за циклами В т.ч.:* - федеральний компонент/базова частина; - за вибором ВНЗ/варіативна частина; - за вибором студента	6750 4670 (70%) 430 (0,6%) 1650 (24%)	213–216 84–104 (39–49%) 91–136 (42–64%) –
Практика	14 тижнів	12–15 (5–6%)
Атестація		12 (5%)

намічати шляхи та обирати засоби їх розвитку чи усунення, здатність до безконфліктної професійної діяльності в туристській індустрії, ми теж перенесли б з другого до третього циклу і т.д.

Частково змінилися вимоги до умов реалізації ООП: більше зверталось уваги на формування соціокультурного середовища та загальнокультурних компетенцій випускників; використання активних та інтерактивних форм занять (не менше 20%), зменшення кількості лекцій (не більше 40%) тощо. Посилилися вимоги до організації практик, до кадрового, навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчально-виховного процесу. В нових стандартах вимагалось визначення кінцевих результатів навчання; забезпечення студентам реальної можливості формувати свою програму навчання з урахуванням профілю підготовки, включаючи можливість розробку індивідуальних освітніх програм та ін.

Отже, проведений аналіз дозволяє визнати, що нові ФДОС ВПО напряму підготовки “Туризм” мають значний потенціал для підвищення ефективності

процесу підготовки: вони передбачають навчально-виховний процес будувати відповідно до компетентнісного підходу, який орієнтує на кінцевий результат; вимоги до випускника визначаються на основі “Кваліфікаційних вимог (професійних стандартів) до основних посад працівників туристської індустрії”; відповідно до компетенцій визначається мінімальний зміст основної освітньої програми, вказуються знання, вміння, навички, які необхідно сформувати у студента в процесі вивчення дисциплін певного циклу тощо.

При цьому нові стандарти не переключують позитивні аспекти попередніх, навпаки відбувається подальше уточнення об’єктів та видів професійної діяльності, посилюються академічні свободи навчальних закладів, вимоги до навчально-методичного, матеріально-технічного, кадрового забезпечення навчального процесу та ін.

Перспективи подальших досліджень полягають у порівнянні вітчизняних та російських стандартів напряму підготовки “Туризм” з метою визначення можливості використання російського досвіду в системі професійної туристської освіти України.

Порівняння обов'язкового мінімуму змісту ООП

Дисципліни, які зникли	Реорганізовані дисципліни	Дисципліни, які залишилися	Нові дисципліни
Гуманітарний, соціальний та економічний цикл			
- Всесвітня історія - Правознавство - Психологія - Психологія спілкування та міжкультурні комунікації - Економіка		- Іноземна мова - Фізична культура - Російська мова та культура мови - Філософія	- Історія Росії - Основи соціальної держави
Математичний та природничо-науковий цикл			
- Інформаційні системи та технології - Концепції сучасного природознавства		- Математика - Інформатика - Географія	
Професійний цикл			
- Психодіагностика - Психологічний практикум - Професійна етика та етикет - Мовленнєва комунікація - Світова культура та мистецтво - Основи туризму - Економіка туристського ринку - Організація обслуговування - Транспортне забезпечення в туризмі - Правове регулювання в туризмі - Реклама в туризмі - Стандартизація, сертифікація, ліцензування в туристській індустрії	- Менеджмент і маркетинг туризму - Менеджмент в туристській індустрії та Маркетинг в туристській індустрії - Безпека життєдіяльності - Забезпечення безпеки в туризмі - Безпека життєдіяльності	- Людина та її потреби - Іноземна мова (друга)	- Туристсько-рекреаційне проектування - Організація туристської діяльності - Інформаційні технології в туристській індустрії - Технології продаж - Психологія ділового спілкування

Література

1. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования. Направление подготовки 100200 "Туризм". Степень (квалификация) "Бакалавр туризма". Код квалификации 62 [Електронний ресурс]. – [Введен 2005-07-12] // Российское образование. Федеральный портал. – Режим доступа:

<http://www.edu.ru>. – Назва з екрана.

2. О направлениях подготовки (специальностях) высшего профессионального образования : Приказ Министерства образования и науки Российской Федерации N 197 от 12 июля 2005 г. // Бюллетень Министерства образования и науки Российской Федерации. – 2005. – № 8.

3. Об утверждении и введении в действие Федерального государственного образовательного стандарта высшего профессионального образования по направлению подготовки 100400 Туризм (квалификация (степень) "бакалавр") : Приказ Минобрнауки РФ от 28 октября 2009 г. N 489 [Електронний ресурс]. – Режим доступа:

<http://www.consultant.ru>. – Назва з екрана.